

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫ» РҚБ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

РОО «НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»

THE BULLETIN

OF THE ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN

PUBLISHED SINCE 1944

5 (411)

SEPTEMBER – OCTOBER 2024

ALMATY, NAS RK

БАС РЕДАКТОР:

ТҮЙМЕБАЕВ Жансейіт Қансейітұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры (Алматы, Қазақстан)

ҒАЛЫМ ХАТШЫ:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы ҚазҰПУ Педагогикалық білімді дамыту орталығының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 3**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

САТЫБАЛДЫ Әзімхан Әбілқайырұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Экономика институтының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Әбдіжапар Жұманұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Халықаралық инновациялық технологиялар академиясының президенті (Алматы, Қазақстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилян академиясы» ұлттық университетінің кафедра меңгерушісі (Киев, Украина), **Н=2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К. Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және менеджмент университетінің кәсіптік білім берудің педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Ләззат Мыктыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), **Н = 3**

БУЛАТБАЕВА Күлжанат Нурымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 2**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар және мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), **Н=2**

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихевна, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры, (Алматы, Қазақстан), **Н = 3**

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы РҚБ-нің Хабаршысы».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.). Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 12.02.2018 ж. берілген

№ 16895-Ж мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *әлеуметтік ғылымдар саласындағы зерттеулерге арналған.*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

Тиражы: 300 дана.

Редакцияның мекен-жайы: 050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28, 219 бөл., тел.: 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ, 2024

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

ТУЙМЕБАЕВ Жансеит Кансеитович, доктор филологических наук, профессор, почетный член НАН РК, ректор Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), **Н = 3**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

САТЫБАЛДИН Азимхан Абылкаирович, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК, директор института Экономики (Алматы, Казахстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Абдижапар Джуманович, доктор экономических наук, профессор, почетный член НАН РК, президент Международной академии инновационных технологий (Алматы, Казахстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Лязат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан), **Н=3**

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), **Н=2**

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), **Н = 3**

«Вестник РОО «Национальной академии наук Республики Казахстан».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы).
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № **16895-Ж**, выданное 12.02.2018 г.

Тематическая направленность: *посвящен исследованиям в области социальных наук.*

Периодичность: 6 раз в год.

Тираж: 300 экземпляров.

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, тел. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан», 2024

EDITOR IN CHIEF:

TUIMEBAYEV Zhansait Kanseitovich, Doctor of Philology, Professor, Honorary Member of NAS RK, Rector of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan).

SCIENTIFIC SECRETARY:

ABYLKASSYMOVA Alma Esimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Executive Secretary of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology of Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan), **H = 3**

EDITORIAL BOARD:

SATYBALDIN Azimkhan Abilkairovich, Doctor of Economics, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Institute of Economics (Almaty, Kazakhstan), **H = 5**

SAPARBAYEV Abdizhapar Dzhumanovich, Doctor of Economics, Professor, Honorary Member of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology (Almaty, Kazakhstan) **H = 4**

LUKYANENKO Irina Grigor'evna, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of the National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kiev, Ukraine) **H = 2**

SHISHOV Sergey Evgen'evich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), **H = 6**

SEMBIEVA Lyazzat Maktybekova, Doctor of Economic Science, Professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 3**

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy of Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan), **H = 3**

BULATBAYEVA Kulzhanat Nurymzhanova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarin (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 2**

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-chief of the journal «Standards and monitoring in education» (Moscow, Russia), **H = 2**

YESSIMZHANOVA Saira Rafikhevna, Doctor of Economics, Professor at the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), **H = 3**.

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty). The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications

of the Republic of Kazakhstan **No. 16895-Ж**, issued on 12.02.2018.

Thematic focus: *it is dedicated to research in the field of social sciences.*

Periodicity: 6 times a year.

Circulation: 300 copies.

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2024

BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF
SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
ISSN 1991-3494
Volume 5. Number 411 (2024), 62–78
<https://doi.org/10.32014/2024.2518-1467.826>

FTAMP 17.01.45

G.G. Ibragimov*, **A.P. Mynbaeva**, **K.Zh. Saparbayeva**, 2024.
South Kazakhstan Pedagogical University named after O. Zhanibekov,
Shymkent, Kazakhstan.
E-mail: mutlu_8484@mail.ru

DEVELOPMENT OF ESSAY WRITING SKILLS OF PUPILS BASED ON THE ART OF RHETORIC

Ibragimov Ganisher Gulyamovich – doctoral student, South Kazakhstan Pedagogical University named after O.Zhanibekov, Shymkent, Kazakhstan, iggd7@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0006-6685-6276>;

Mynbayeva Akbilek Pazilkhanovna.- PhD, South Kazakhstan Pedagogical University named O.Zhanibekov, Shymkent, Kazakhstan, mutlu_8484@mail.ru, Orcid: 0000-0002-2204-8545;

Saparbayeva Qarlygash Zhylyqbayqyzy – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, South Kazakhstan Pedagogical University named after O.Zhanibekov, Shymkent, Kazakhstan, karlas77@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0001-4400-8421>;

Abstract. This article discusses the theoretical and methodological issues of developing students’ skills in writing essays based on the Art of Rhetoric. The authors paid attention to ways to solve difficulties that students encounter when writing essays; writing a thesis, introduction, justification of the thesis in the main part based on the deliberative speech of oratory and national rhetorical examples. Methods of teaching the type of persuasion of deliberative speech described in “Rhetoric” by Aristotle and “Fundamentals of the Theory of Rhetoric” by Zh. Dadebaev for 9th grade students are systematized. Based on the theory of A. Baitursynuly, it is proved that oratorical sayings belong to the type of speech – argumentative, and the structure of argumentative speech (bastama, usynba, bayandama, korytpa) that is similar to the structure of an essay (introduction, thesis, body, conclusion). And, the importance of systematizing an idea using numbers is illustrated by examples from the words of Zhusip Balasagun, Anet bi Kishikuly, Kazybek bi Keldibekuly, Boltirik sheshen Almenuly, Abay Kunanbayuly.

In order to develop the creative and critical thinking of students, the authors compiled level assignments using excerpts from the work of Zhusip Balasagun, the sayings of Maiky bi Tobeyuly and Abay Kunanbayuly’s poem. The completed tasks consist of four levels: reproductive, algorithmic, heuristic, and creative. At the first level, pupils study an excerpt from a poem by Abay Kunanbayuly. At the second level, they analyze an excerpt from the works of Zhusip Balasagun, and at the third level, they discuss the words of Maiky bi. In drawing up level tasks, the authors focus

on how effective it is for students to master the type of persuasion and deliberative speech when completing a creative level task (essay).

External observation and document analysis methods were used as research methods. The results of the experiment are tabulated according to established criteria.

The article was prepared within the framework of the grant project AP15473614 – “Cultural and linguistic competence in the educational paradigm: metalanguage connotation”, approved by the Committee of Science of the Ministry of Education and Science of Kazakhstan Republic.

Keywords: the Art of Rhetoric, deliberative speeches, 9th grade, essay, level assignments, a creative level.

Г.Г. Ибрагимов*, **А.П. Мыңбаева**, **Қ.Ж. Сапарбаева**, 2024.

Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент, Қазақстан.

E-mail: mutlu_8484@mail.ru

ШЕШЕНДІК ӨНЕР НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭССЕ ЖАЗУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Ибрагимов Ганишер Гулямович – докторант, Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан, iggd7@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0006-6685-6276>;

Мыңбаева Ақбілек Пазылханқызы – PhD доктор, Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: mutlu_8484@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2204-8545>;

Сапарбаева Қарлығаш Жылқыбайқызы – филология ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, karlas77@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0001-4400-8421>.

Аннотация. Бұл зерттеу жұмысында шешендік өнерді үйрету негізінде білім алушылардың эссе жазу дағдысын дамытудың теориялық және әдістемелік мәселелері қарастырылады. Авторлар мектептегі білім алушылардың эссе жазу барысында эссенің кіріспе бөлімінде тезис жазу, жазылған тезис-ұсынбасын негізгі бөлімде дәйектеп-дәлелдеу сияқты қиындықтарын шешендік өнер теориясының ақыл-кеңес сөзі мен шешендік сөз үлгілері негізінде шешу жолдарына назар аударады. Жүйелі түрде Аристотель «Риторикасында», Ж.Дәдебаевтың шешендік өнер теориясына қатысты зерттеу еңбегінде көрсетілген ақыл-кеңес сөздің қос түрін төрт түрлі деңгейден тұратын тапсырмалар көмегімен 9-сыныптың білім алушыларына игертудің әдістері мен тәсілдері баяндалады. Сонымен қатар Ахмет Байтұрсынұлының шешен сөзді мәтіннің байымдама түріне жатқызатыны келтіріліп, байымдама мәтіннің бастама мен ұсынба, баяндама мен қорытпадан тұратын құрылымы кіріспе, кіріспедегі тезис, негізгі бөлім мен қорытындыдан тұратын эссенің құрылымына сәйкес келетіні салыстырыла дәлелденеді. Зерттеу жұмысында айтылатын пікірді санамалап жүйеге салудың қажеттілігі Жүсіп Баласағұнның,

Әнет би Кішікұлы мен Қазыбек би Келдібекұлының, Бөлтірік шешен Әлменұлы мен Абай Құнанбайұлының сөздерін мысал келтіру негізінде дәйектеледі.

Зерттеушілер білім алушылардың сыни ойлау, шығармашылық ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» шығармасынан бәйіттерді, Майқы би Төбейұлы айтқан нақыл сөздерді, Абай Құнанбайұлының «Ғылым таппай – мақтанба» өлеңінен үзінділерді пайдаланып, деңгейлік тапсырмаларды дайындаған. Құрастырылған тапсырмалар төрт деңгейден тұрады: репродуктивтік деңгей, алгоритмдік деңгей, эвристикалық деңгей, шығармашылық деңгей. Оқушылар репродуктивті деңгейде Абай Құнанбайұлының өлеңіне зерттеп, талдайды. Алгоритмдік деңгейде Жүсіп Баласағұн «Құтты білік» бәйіттерін талқыласа, үшінші деңгейде Майқы бидің нақыл сөздерін талқылайды. Ал шығармашылық деңгейде эссе жазады. Авторлардың деңгейлік тапсырмаларды құрастыруда оқушылардың шешендік өнердің көндіру сөзін меңгеруі шығармашылық деңгей жаттығуын орындауға қаншалықты тиімді болатынын айқындауға жіті назар аударған.

Жаттығуларды деңгейлерге сәйкес білім алушылардың орындау кезеңі кестеде сипатталған. Сырттай бақылау әдісі мен құжатқа талдау жасау әдісі зерттеу әдістері ретінде пайдаланылған. Әдіснама негізінде жүргізілген эксперимент нәтижелері кесте мен диаграммаға түсірілген. Зерттеу жұмысының қорытындысында шешендік өнердің теориясына, шешендік сөз үлгілеріне негізделіп әзірленген деңгейлік жаттығуларды орындау арқылы оқушыларда эссе жазуға қажет болатын құзыреттіліктердің қалыптасуы мен дамуы сипатталған.

Зерттеу жұмысы ҚР ҰҒК мақұлдаған АР 15473614 «Білім беру парадигмасындағы мәдени-тілдік құзыреттілік метатілдегі коннотация» тақырыбы аясында орындалған.

Түйін сөздер: шешендік өнер, ақыл-кеңес сөз, көндіру сөзі, 9-сынып, эссе, деңгейлік тапсырмалар, шығармашылық деңгей.

Г.Г. Ибрагимов*, А.П. Мынбаева, К.Ж. Сапарбаева, 2024.

Южно-Казахстанский педагогический университет имени О. Жанибекова,
Шымкент, Казахстан.

E-mail: mutlu_8484@mail.ru

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ НАПИСАНИЯ ЭССЕ У УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВА РИТОРИКИ

Ибрагимов Ганишер Гулямвич – докторант, Южно-Казахстанский педагогический университет имени О. Жанибекова, E-mail: iggd7@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0006-6685-6276>;
Мынбаева Акбилек Пазылхановна – PhD, Южно-казахстанский педагогический университет имени О. Жанибекова, Шымкент, Казахстан, e-mail: mutlu_8484@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-2204-8545>;

Сапарбаева Карлыгаш Жылкыбайкызы – кандидат филологических наук, старший преподаватель, Южно-Казахстанский педагогический университет имени О. Жанибекова, karlas77@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0001-4400-8421>.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретико-методические вопросы развития у обучающихся навыков написания эссе на основе риторики. Авторы уделили внимание способам решения трудностей, возникающих у обучающихся при написании эссе: написание тезиса, вступительная часть, обоснование тезиса в основной части, основываясь на совещательную речь ораторского искусства и национальных риторических примеров. Систематизированы методы обучения по типу убеждения совещательной речи, описанные у Аристотеля в «Риторике» и «Основах теории ораторского искусства» Ж. Дадебаева, для учащихся 9-х классов. На основе теории А. Байтурсынова доказывается, что ораторское изречение относится к типу речи – рассуждение, и структура рассуждения (бастама, усынба, баяндама, корытпа) аналогичное структуре эссе (введение, тезис, основная часть, заключение). Важность систематизации идеи с помощью цифр поясняется примерами из слов Жусипа Баласагуна, Анет би Кишикулы, Казыбека би Келдибекулы, Болтирика шешен Алменулы, Абая Кунанбаева.

В целях развития творческого и критического мышления учащихся, авторы составили уровневые задания, используя отрывки из произведения Жусипа Баласагуна, изречения Майки би Тобейулы и стихотворения Абая Кунанбаева. Составленные задания состоят из четырех уровней: репродуктивный, алгоритмический, эвристический, творческий. На первом уровне ученики изучают отрывок из стихотворения Абая Кунанбаева. На втором уровне анализируют отрывок из произведений Жусипа Баласагуна, а на третьем уровне обсуждают слова Майки би Тобейулы. В составлении уровневых заданий авторы акцентируют внимание на том, насколько эффективно овладение учениками типа убеждения совещательной речи при выполнении задания творческого уровня (эссе).

Порядок выполнения обучающимися заданий поясняется с помощью таблицы. В качестве методов исследования использовались методы внешнего наблюдения и анализа документов. Результаты эксперимента внесены в таблицу по установленным критериям. В заключении статьи приведены навыки, необходимые для написания эссе, сформированные благодаря выполнению учениками уровневых заданий.

Статья подготовлена в рамках грантового проекта AP15473614 – «Культурно-языковая компетентность в образовательной парадигме: метаязыковая коннотация», утвержденного Комитетом науки МОН РК.

Ключевые слова: искусство риторики, совещательная речь, 9 класс, эссе, уровневые задания, творческий уровень

Кіріспе. Жалпы орта білім беретін мектептердегі «Қазақ әдебиеті» пәнін оқытуда ұлттық құндылық ретінде халқымыздың сан ғасырлық әдеби мұрасын, сонымен қатар бүгінгі тәуелсіз еліміздің рухани ізденістерімен өрімделген жаңа сипаттағы көркем туындыларын терең меңгерту көзделеді. Оқушылардың әдеби білім мазмұнын игеруіне қажетті білім, білік, дағдыларды қалыптастыратын

құзыреттіліктер тұрғысындағы жазба жұмыстарын орындай алуға үйрету әдебиетті оқытудың әдістемелік мүмкіндіктерімен сипатталады. ҚР Президенті Қ.К.Тоқаевтың Қазақстан халқына «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» Жолдауында сапалы орта білім алуы оқушы атаулының құқығы дей отырып, сапаны білім берудің негізгі түйіні ретінде көрсетуі білім алушылардың керекті білімге ие болып, көпшіліктің мүддесін ойлайтын, адамшыл қасиет жоғары, рухани құндылықтар бойынан табылатын, бүгінгі күннің қоғамында қисынды көзқарасы қалыптасқан, ой өрісі жоғары жас буынды тәрбиелеп, оларға тәлім берудің қаншалықты өзекті екенін айқындап тұр (Тоқаев, 2023).

Қазақ әдебиеті пәнінің оқу бағдарламасында көрсетілгендей, шешендік сөз үлгілері 9-сыныпта оқытылады. Бағдарламада белгіленген оқытудың мақсаттары білім алушыларды жазба жұмыстарын орындау барысында қисынды ойлап, ойын жүйелеп, жүйелі жазуға бағдарлайды. Нақтылап айтқанда, шешендік өнерді оқыту негізінде эссе жазуға қажет дағдыларды дамыту білім алушылардың функционалды сауаттылық, шығармашылық ойлау, қисынын келтіре жүйелеу, жеке көзқарасын дәлелдеу, мысалдармен дәйектеу сынды құзыреттіліктерін қалыптастыруға бағыттталып, сөз күдіретін терең түсінуге жетелейді. 2022 жылдың мамыр айының 12-інде Білім және ғылым министрі №193 бұйрығының 39-тармағына сәйкес қазақ тілінде білім беретін мектептердің 9-сынып білім алушылары өздерінің ана тілінде эссе түрінде емтихан тапсырады. Ал 2022 жылдың тамыз айының 3-інде Оқу-ағарту министрінің №348 бұйрығының үшінші қосымшасына сәйкес Негізгі орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында негізгі міндеттердің бірі сын тұрғысынан ойлау және шығармашылық ойлау дағдыларын қалыптастыру мен дамыту болып анықталған. Өйткені жүйелі түрде ұйымдастырылған сапалы білім берілсе, оқушылар шығармашылық ізденіс жолына түседі, тиісті тақырып бойынша эссе, ойтолғау, сыни мақала сынды шығармашылық жазба жұмыстарын жазуға дағдыланады (2023-2024 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы, 2023: 38).

Қазіргі күнде маңызды саналған шығармашылық жұмыстардың бірі эссе болғандықтан, эссе жұмысының кіріспе бөлімінде тезисті беру, негізгі бөлімінде тезисті орынды дәлелдеп, мысалдармен дәйектеу, тезиске сай қорытындылау шығармашылық ойлауды, оның дағдыларын керек ететіні сөзсіз-ақ. Эссе жазу жуық арада білім алу процесіне енген шығармашылық дүние емес. Үш бөлімнен (кіріспе, қорытынды және негізгі бөлімнен) тұратын мәтінді А.Байтұрсынұлы мәтіннің пайымдау (байымдама) түріне жатқызады. Байымдама құрылымы мынадай: бастамасы, ұсынбасы, баяндамасы, қорытпасы (Байтұрсынов, 2003: 96). Шешендік сөз де мәтіннің пайымдау түріне кіреді.

Шешендік өнер – қасиетті болған құндылықтардың нағыз қазынасы; халықтың идентификациясы мен мәдени құндылықтардың жүйесін өз ішіне алған әмбебап саналған құралдардың бірі (Malikova, 2023). Көненің бүгінге тәлім берер дидактикалық үлгілері адам атаулының сөйлей алу шеберлігін,

оқып-тану әрі жазу сауаттылығын дамытуға қомақты үлесін қосып келеді (Holmes-Henderson, 2022: 253). Сондықтан да шешендік сөз үлгілеріне қатысты шешендік өнер теориясының тұжырымдарын 8-9-сыныптың білім алушыларына білім алу деңгейіне сәйкестендіре меңгерту тиімді болмақ.

Ұлттық шешендік үлгілері ретінде ХІ ғасырдағұмыр кешкен Ж.Баласағұнның «Құтты білік» шығармасынан «Жүрсін бектер бес нәрседен алыстап» деп басталатын бес бәйіт үзінді, Шыңғыс ханның оң қол ақылшысы болған Майқы би Төбейұлының мақалға айналған алты нақыл сөзі, Хакім Абайдың қарама-қарсы бесті, дұшпан мен асыл істі, сипаттайтын тармақтары алынды.

Хакім Абайға тиесілі тармақтарда ақыл-кеңес сөздің көндіру-айныту мақсатымен айтылған екі түрі де кездеседі. Бірақ Жүсіп Баласағұнның бәйіттерінде аталмыш сөздің айныту түрі ғана болса, Майқы би Төбейұлы айтқан нақыл сөздерді көндіру мен айныту сөздеріне оқушылардың өзі айналдырады. Ал төртінші деңгейде авторлардың «бес асыл ісі» мен «бес дұшпанын» пайдаланып немесе өзі қосып, кіріспе бөлім тезисінде үш немесе бес мінезді айқындап, негізгі бөлімде санамалауға, ойды реттеуге қызмет ететін қыстырма сөздерді пайдаланып, асыл қасиеттерге қатысты жеке көзқарасы көрініс тапқан эссе жұмысын жазады.

Әдебиетке шолу

Қазақ шешендік өнері, оның тарихы, теориясы тыңғылықты түрде зерттеліп, кейбір өзекті мәселелері қазір де қарастырылу үстінде. Шешендік сөз үлгілеріне А.Байтұрсынұлы шешен сөз атауын беріп, оның мазмұны мен мақсатына қарай түрлерін көрсетті. Шешендік сөздерге М.Әуезов «Әдебиет тарихы» еңбегінде «Билер айтысы» бөлімінде тоқталса, «Қазақ әдебиетінде» С.Сейфуллин «Билер сөзі» ретінде тілге тиек етті. Билердің шешендік сөздерін зерттеп диссертация жазған Ә.Мәметованың тұжырымын әрі қарай өрбітіп, Б.Адамбаев шешендік сөздердің жанрлық түрлерін, құрылысын анықтады. С.Негимов шешендік сөздің түрлерімен, жанрларымен қатар тақырыпты таңдау, материал жинау, түртіп алу (конспектiлеу) сықылды практикалық мәселелерді, ал Г.Қосымова шешендік сөздегі тілдік таным, шешенге қойылатын талаптар, сөйлеуге дайындық, сөйленетін сөздің құрылымын зерттеді. Ж.Молдабеков шешендік өнер қолданылу аясын, арнасын, С.Медеубекұлы шешен сөздің тұрпаттамасын, Ж.Дәдебаев шешендік өнердің мақсаттары мен амалдарын, шешен еңбегінің сатыларын зерделеді. М.Ахетов қазақ шешендік өнерінің генезисін, типологиясы мен поэтикасын 3 томдық еңбегінде жан-жақты қарастырды.

Антикалық дәуірдің ойшылы Аристотель сөйлеудің үш түрлі болатынын айтып, оларды ақыл-кеңес сөз, билік сөз және эпидейктика (сын сөз) деп атайды. Эпидейктиканың міндеті мақтау не даттау болса, билік сөздің мақсаты – кінәлау не ақтау, ал ақыл-кеңес сөздің қызметі – көндіру не айныту (Аристотель, 2023: 418). Бұл мақалада зерттеуімізге қажет түрі – ақыл-кеңес сөз, яғни көндіру не айныту сөзі.

Оқушылар «Қазақ әдебиеті» пәнінен Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы «Ғылым таппай мақтанба» өлеңімен 6-сыныпта танысатыны белгілі (Керімбекова, 2018: 56). Ж.Дәдебаев бұл өлеңдегі бес асыл істі – ақыл-кеңестің көндіру түріне жатқызады, ал «бес дұшпанды» айныту сөзіне мысал болатынын айтады. Қайшылықты түсіндіре келе ғалым: «Абайдың адам болар жолды таңдаған жастарға берген насихатында бес нәрседен қашық болу тыйым бар», – дейді (Дәдебаев, 2016: 46). Хакім Абай ақыл-кеңес сөзін қарама-қарсы қос «беспен» берудегі екі мақсатты байқауға болады: біріншісі – ізгі істерге үндеу, жаманына жақындамауға шақыру; екіншісі – өсиетін беске салып тыңдарманға жүйелеп жеткізу. Жүйелеудің бұл түрін ақын шығармаларында көп қолданады. Мысалы, толық адам ережесі, яғни бірдей ұсталуға тиіс үшеу: ақыл мен қайрат және жүрек, имани гүл делінген үш сүю (Жаратқанды, күллі адам баласын, әділетті сүю), отыз бірінші сөзде тыңдағанды ұмытпауға қатысты төрт себеп, отыз екінші сөзде талапқа тиесілі алты шарт, отыз үшінші сөздегі өнердің төрт түрлі кеселі, отыз сегізінші сөздегі адамды қорлыққа душар ететін үш нәрсе (Құнанбайұлы, 2020: 62-159).

Бұл әдісті ХІ ғасырда ғұмыр кешкен Ж.Баласағұн «Құтты білік» дастанында пайдаланғанын байқаймыз. 9-сынып білім алушыларына арналған оқулықта «Құтты біліктен» үзінді келтіріліп, онда шығарма авторы бектерді бес нәрседен – ұшқалақтық пен сарандықтан, ашу мен надандықтан және өтіріктен – бойын аулақ ұстауға үндейді (Керімбекова, 2019: 9). Ақын бес жағымсыз қасиетке қосып, тағы екі істі – өзімшілдік пен залымдықты айтып, өз сөзін түйіндейді.

Тұжырымды санмен жүйелеу тәсілі 1626-1723 жылдар аралығында өмір сүрген Әнет бидың шешендік толғауларында да кездеседі: үш арсыз, үш ғайып, үш даусыз. (Төрекұл, 2006: 102-103). Бөлтірік шешен Әлменұлы да сөзін санмен жүйелейді. Мысалы, бір төренің «төрт жақсысына» «бес жаманмен» жауап береді. Кіші баласына жеті ата, жеті ру, Жеті жарғы, жеті жақсы, жеті жаман, жеті жетімді білуді өсиет ретінде айтады. Бірақ баласы: «Әке, сіздің жеті жақсы деп айтқан сөзіңіз ел ішінде әрқалай айтылады. Жақсының саны сіз айтқандай, жеті емес, одан әлдеқайда көп қой. Соның анығын сіздің ауызыңыздан естиін деп едім», – дегенде, сөзге мән бере бастаған баласына Бөлтірік шешен: «Е, балам, жақсы қанша көп болса да, көптік етпейді, жаман біреу болса да, аздық етпейді», – дейді (Төрекұл, 2006). Әрі Бөлтірік Әлменұлы тек шешен сөйлеуге емес, қисынды ойлау мен есеп шығаруға да шебер болған екен (Байбеков, 2018: 64). Сарыбай би қартайған адамның үш түрі болатынын тарқатып айтып береді (Төрекұл, 2006).

Адам айтар ойын сан арқылы жүйелеп жеткізуге бала кезінен машықтанады. Мысал ретінде «Санамак» деп аталатын өлеңге құрылған ойынды келтіруге болады. К.Матыжанов санамак арқылы бала әдемі сөйлеуге дағдыланып, оның жаттау қабілеті, танымы, ойы дамидынын, санамакты ырғағымен айта білу мәнерлі сөйлеуге үйрететінін, санамак тәртібін бұзбай айту баланы сергектікке, байқампаздыққа, турашылыққа баулитынын айтады. (Матыжанов, 2023: 129). Гилфорд та есте сақтау мен ойлау сынды әрекеттерді іске асыру

барысында адамның қандай да бір қарым-қатынас не нәтижеге қол жеткізуде символ не сандарды маңызды санайды (Бартлетт, 2020: 274). Қорыта айтқанда, ойын жүйелеп жеткізу үшін санды қолдануды адам бойында жастайынан қалыптасатын маңызды дағды ретінде айқындауға болады.

9-сынып оқушыларына шешендік өнердің бір түрі болған ақыл-кеңес сөзді менгертудің тиімділігі байқалады. Әл-Фараби шешендік өнерді тұжырымдау өнері ретінде анықтап, мақсатын көз жеткізу деп көрсетеді (Әбу Насыр әл-Фараби, 2007: 172). Бұл – бір. Ал екіншіден, бұл әдіс – көнеден келе жатқан ұлттық әдіс. Бірақ бұл әдісті қазіргі кезде Батыстың елдері өтірікке балайтын іргесі игілік пен шындық болып табылмайтын шешендікпен шатастырып алмаған жөн (Holmes-Henderson, 2022: 253). Себебі қазақ шешендік өнерінің өкілдері санмен жүйеленген тұжырымдары – ойдың елегінен, өмірдің тәжірибесінен өтіп жасалған түйінді тұжырым, нақты насихат. Үшіншіден, мысал ретінде келтірілетін шешендік үлгілерінде көрініс тапқан рухани құндылықтар – терең ойға бет бұрған жеткіншек үшін өте қажет құндылықтар. Өйткені жеткіншектік кезеңі – өзгелердің ойы балаға әсер ететін маңызды бір кезең (Meijer, 2020: 3).

Эссе – жазылым дағдысының бір түрі. Сөздікте педагогика саласына тән термин ретінде дағды – қалыптасатын білім алу мен оны қорытудың және пайдаланудың машықтары, деп түсіндіріледі (Қазақ әдеби тілінің сөздігі, 2011). Продуктивті дағдылар қатарында саналатын жазылым – білім алушылардың қалыптасып дамуға тиіс дағдыларының маңызды бір бөлігі (5-9-сыныптардың білім алушыларының пәндік және метапәндік дағдыларын дамыту үшін тапсырмалардың алуан типтері мен түрлерін әзірлеу бойынша әдістемелік ұсынымдар, 2023: 5) [18]. Ф.Оразбаева: «...жазылым құбылысында сөйлесім әрекетінің барлық түрі қатысады», – дейді (Оразбаева, 2019: 198).

Жазылымның бір дағдысы ретінде оқу бағдарламасында эссе жазу тілге тиек етіледі. Эсседе автордың қандай да бір тақырыпқа байланысты өз ойы, көзқарасы көрініс табуы қажет. Эссе жұмысын сапалы жазудың бір шешімі ретінде шешендік өнерді айқындауға болады. Себебі эсседе де, шешендік сөзде де көзқарастың қисынды баяндалып, мазмұндауында дәйекті мысалдың, дәлелді шешімнің болуы өте қажет. Бұл – бір. Екіншіден, құрылымы ұқсас: эсседе тезис, шешен сөзде ұсынба болуға тиіс (Байтұрсынов, 2003: 101). Бірақ эссе жазумен шектелсе, шешендік өнер көпшілік алдында шебер сөйлеуді де өз ішіне алады. Десе де, Ж.Дәдебаев сөйлейтін сөзін жазып алып, «рет-ретімен, жүйе-жүйесімен, әсерлі оқып шығудың өзі де үлкен өнер» екенін түсіндіреді (Дәдебаев, 2016: 46). А.Қыдыршаев сөз сөйлеу мәтінін күні бұрын жазып әзірлеуді сөйлеу мәдениеті деңгейін көтеру үшін қажет дағдылардың біріне жатқызады (Қыдыршаев, 2012: 76). Қазіргі кезде сөйлейтін сөзін жазып алып дайындалу шешенге ойын реттеп, мәнсіз сөзді айтып қоймауға бір ойдың орынсыз қайталанбауына көмектеседі (Қосымова, 2005: 266). Ғалымдардың тұжырымдарды түйіндей келе, сөйлейтін сөзді алдын ала жазып дайындау дағдысы көпшіліктің алдында шебер сөйлеу үшін қаншалықты маңызды екенін аңғарамыз.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Зерттеу Action Research, яғни іс-әрекетті зерттеу әдіснамасына негізделді. Теориялық әдістерден сипаттау мен салыстыру, талдау мен жинақтау әдістері қолданылса, сырттай бақылау мен білім алушылардың жұмыстарын талдау сынды әдістер тәжірибені жүргізу кезінде пайдаланылды. Зерттеудің сандық нәтижесін көрсету мақсатында оқушылардың деңгейлік тапсырмаларды орындау нәтижесі пайызбен анықталса, төртінші деңгей тапсырмаларының іске асуы сандық жағынан критерийлермен тексерілуімен қатар, жазба жұмыстардың сапасына талдау жасалды.

Шешендік өнердің ақыл-кеңес сөзін игеріп, эссені сапалы жазуға бағытталған тапсырмалар төрт түрлі деңгейге жіктелген (Кобдикова, 2020: 144-145). Тапсырмалар Негізгі орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес құрастырылған: стандартта, қандай болмасын, білім мен дағдыны кезеңіне қарай тереңдету қажеттігі түсіндіріледі.

1-кесте – Деңгейлік тапсырмалар

Деңгей	Үзінді немесе нақыл сөз авторы	Білім алушылар орындайтын тапсырма
Репродуктивтік деңгей	Абай Құнанбайұлының өлеңіндегі «бес асыл іс» пен «бес дұшпан»;	1. Білім алушылар авторға, оның шығармасына қатысты «Қазақ әдебиеті» пәнінен алған білімдерін еске түсіреді. 2. Қасиеттерді мұғалімнің бағыттауымен мінезге айналдырып жазады.
Алгоритмдік деңгей	Жүсіп Баласағұнның «Құтты білігінен» «Жүрсін бектер бес нәрседен алыстап» үзіндісі	1. Ақынның өлеңін оқиды, талдайды, зерттейді. 2. Бәйіттерде келтірілген қасиеттерді мінезге айналдырып жазады. 3. Антоним мінездерді анықтайды: байсалды да жомарт, сабырлы да парасатты және турашыл.
Эвристикалық деңгей	Майқы бидің бес нақыл сөзі	1. Нақыл сөздердегі әдейі «қалдырылған» тірек сөздерді анықтап көреді. 2. Өзінің нұсқасын түпнұсқамен салыстырады. 3. Абайша «асыл іс» пен «дұшпанға» жіктейді: ақылды, есті; даулы, жалқау, есер, паракор, сараң. 4. «Бес асыл іс» пен «бес дұшпанға» айналдырады: ақылды, есті, ынтымақты, еңбекқор, пара алмайтын, жомарт; надан, есер, даулы, жалқау, паракор, сараң.
Шығармашылық деңгей	Ж.Баласағұн, Майқы би, А.Құнанбайұлы	Эссенің ұсынбасында (тезисінде) екі ақынның, бір бидің жағымды санаған қасиет-мінездерді қолданып не өзі басқа қасиет-мінезді келтіріп, негізгі бөлімінде ойды реттеуге, санамалап айтуға қызмет ететін қыстырма сөздермен бастап эссе жазады.

Бірінші деңгей. Ақыл-кеңес сөзді үйретуді Абай Құнанбайұлы өлеңінен бастау қажет. Себебі автор ақыл-кеңес сөздің қарама-қарсы мақсатты екі түрін де қолданады. Оқушылар, алдымен, өлеңнің керекті бөлігін есіне түсіріп, кейінінен «бес асыл істі», яғни талап пен еңбекті, терең ой мен қанағатты және рақымды мінезге айналдырып, топтастыру қағазына жазады.

2-кесте – Топтастыру кестесі

«Бес асыл істі» үлгі бойынша топтастыру арқылы оқушылар екі түрлі сұраққа жауап бере алатын болады: біріншісі «Адам бойында қандай қасиет табылуға тиіс?» болса, екіншісі – «Адам қандай болуы керек?» Солайша перифраздаудың бір тиімді тәсілін де меңгереді.

Ал бірінші деңгейдің екінші кезеңінде «бес дұшпан», яғни өсек пен өтірік, мақтаншақ пен еріншек және бекер мал шашпақ мінезге айналдырылып, 2-кестедегідей топтастырылады.

Екінші деңгей. Оқушылар «бес асыл», «бес дұшпан» мінездерді топтастырып болған соң, екінші деңгейде Жүсіп Баласағұнның «Құтты білігінен» алынған «Жүрсін бектер бес нәрседен алыстап» үзіндісін талқылайды. Ақын, алдымен, бес нәрсені (ұшқалақтық, сараңдық, ашу, надандық, өтірік) айтып, соңында ең қорлығы ретінде тағы екеуін (өзімшілдік, залымдық) атайды. Аталған жетеуді де білім алушылар мінезге айналдырады.

Мінезге айналдырылған соң, Ж.Баласағұн шығармасында келтірілген жағымсыз қасиеттер А.Құнанбайұлы тілге тиек еткен дұшпан қасиеттерге салыстырылады, ұқсастығы мен айырмасы талданады. Білім алушылар қос ақынның нендей қасиеттерді ұнатпағанын талқылайды және қазіргі күннің құндылығы тұрғысынан бағалайды. Жүсіп Баласағұн көрсеткен бес жағымсыз мінездің антонимін анықтайды, солайша бес жағымды мінезді жазып көреді. Мысалы, сабырлы – ұшқалаққа; жомарт – сараңға; байсалды – ашуланшаққа; парасатты – наданға; шыншыл өтірікшіге қарсы қойылады.

Кейінінен дәл осы жағымды қасиеттерді не мінездерді қолданып, эссеге тезис жазып көреді. Мысалы, «Адамзатты жақсылыққа, жақсы атқа жетелейтін бес қасиет бар. Олар: сабырлылық та байсалдылық, турашылдық пен жомарттық және парасаттылық. Осы қасиеттер бойынан табылған адам ғана көпшіл атанбақ».

Үшінші деңгей. «Құтты білік» дастанынан үзінді талқыланып болған соң, үшінші деңгейде Майқы би Төбейұлының нақыл сөздері талданбақ.

Үшінші деңгейдің бірінші кезеңінде оқушылар төрт нақыл сөздің «қалып қойған» тірек сөздерін, яғни мінездерді табуға тырысады:

1. Ханның биі _____ болса – қара жерден кеме жүргізеді.
2. Дауыл болмай, жауын болмас,
_____ болған қауым болмас.
4. Егіз ешкі сауын болмас,
Екі _____ ауыл болмас.
5. _____ айтқан тура сөз шыңға тіккен тумен тең,
_____ айтқан тура сөз құмға сіңген сумен тең.
6. _____ биге ісің түспесін,
_____ үйге кісің түспесін».

Екінші кезеңінде білім алушылар нақыл сөздердегі мінездерді әдеттегідей ақ пен қараға айырады:

3-кесте – Мінездерді ақ-қараға айыру

Асыл мінез	Дұшпан мінез
Ақылды	
	Даулы
	Жалқау
Есті	Есер
	Парақор
	Сараң

Артынша ақылды, даулы, жалқау, парақор, сараң мінездерінің антонимін анықтайды.

4-кесте – Мінездердің антонимін анықтау

Асыл мінез	Дұшпан мінез
Ақылды	Надан
Ынтымақты	Даулы
Іждағатты	Жалқау
Есті	Есер
Пара алмайтын	Парақор
Жомарт	Сараң

Байқап тұрғанымыздай, тапсырма күрделене түсті – біріншіден, оқушылар қалып қойған тірек сөздерді, яғни мінездерді табуға тиіс, екіншіден, Майқы би келтірген мінездерді асыл мен дұшпанға айыру қажет, үшіншіден, қайшы сыңары жоқ мінездердің антонимін анықтаса, төртіншіден, анықталған жағымды-жағымсыз мінездерді Жүсіп Баласағұнның бәйіттерінде, Абай Құнанбайұлының тармақтарында көрсетілген мінездермен салыстырады.

Төртінші деңгей. Шығармашылық деп аталатын төртінші деңгейде білім алушылар эссе жазады. Себебі эссе мәтінінің түрі – пайымдау. Ахмет Байтұрсынұлы шешен сөздің де «байымдама» болатынын тілге тиек етеді. Әдебиеттанушы байымдамаға мынадай мысал келтіреді: «Мәселен, бір

адамды сөз қылуға алсақ,.. ол адамның істеген істерінің, өзінің жақсы-жаман болғанының мәнісін, себебін тексере байындап сөйлейміз» (Байтұрсынов, 2003: 16).

Орайы келгенде, шешендік сөздің пайымдау мәтінінен айырмашылығын да айта кеткен жөн. Шешендік сөзде сөйлеушінің мақсаты баяндау немесе сипаттаумен шектелмейді, сөйлеуші сөйлеген сөзіне тыңдарманды ұйыту, сендіруді де мақсат тұтады (Байтұрсынов, 2003: 101). Десе де, эссе жазу шешендік сөз бен пайымдау мәтінін дұрыс құру дағдыларын қалыптастыратыны айқын. Оқушы эссе жазу барысында ойын жазып, көзқарасын баяндап, неге бұл көзқарасты таңдағанын түсіндіріп, мысалдар көмегімен, дәйек келтіріп дәлелдеуге, ұсынбаға сәйкес қорытынды жасауға үйренеді.

Шешендік өнердің ақыл-кеңес сөзіне негізделген эссе жазу барысында білім алушы мінез-қасиеттерді тілге тиек ету себебін өз сөзімен түсіндіреді. Мысалы: «...адам баласы шыншыл болуы қажет. Неге десеніз, бір рет өтірік айттыңыз ба, екінші рет адамдар сізге сенбейді. Сенуге тырыспайды да...»

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Түркістан облысының Сайрам ауданындағы №13 А.Навои атындағы жалпы білім беретін мектептің білім алушылары арасында зерттеудің эксперименті жүргізіліп, тәжірибеден өткізу барысында оқушылардың үш деңгейде меңгерген білім, дағдыларын шығармашылық деңгейде қалай қолданатыны тексерілді. Алдыңғы бөлімде баян етілгендей, зерттеу Action Research, іс-әрекетті зерттеу әдіснамасына сәйкес іске асырылды.

Әдістемелік ұсынымда көрсетілген эссе жазудағы тақырыптан ауытқымау, құрылымды сақтау, ой-көзқарастың көрініс табуы сынды талаптар да ескерілді (Сыныптар бойынша жазба жұмыстарын жүргізуге қойылатын талаптар, 2022: 56-72).

Әдісті тәжірибеге енгізіп көруден бұрын, оқушылардың эссе жұмыстары тексерілгенін айта кетейік. Тексеру кезінде білім алушылар эссенің ұсынбасын жаза алмауы, ұсынбасын жазған оқушылардың ұсынбада білдірген көзқарасын негізгі бөлімде толық мазмұндамауы немесе ұсынбаның негізгі бөлім ойымен «келісе қоймауы», білім алушылардың ойды реттеу мақсатында қыстырма сөздерді қолданбауы анықталды.

Эссе жазудың мәселелерін шешу мақсатында білім алушыларға жеті жаттығудан тұратын деңгейлік тапсырмалар орындатылды. Алдымен, білім алушыларға мына мәлімет баяндалды: «...Ақыл-кеңес сөздің өзі екі түрлі: көндіру және айныту... Ж.Дәдебаев деген ғалым Абай Құнанбайұлының төмендегі тармақтарында мақсатты түрде ақыл-кеңес сөздің екі түрі де қолданылғанын баяндайды...».

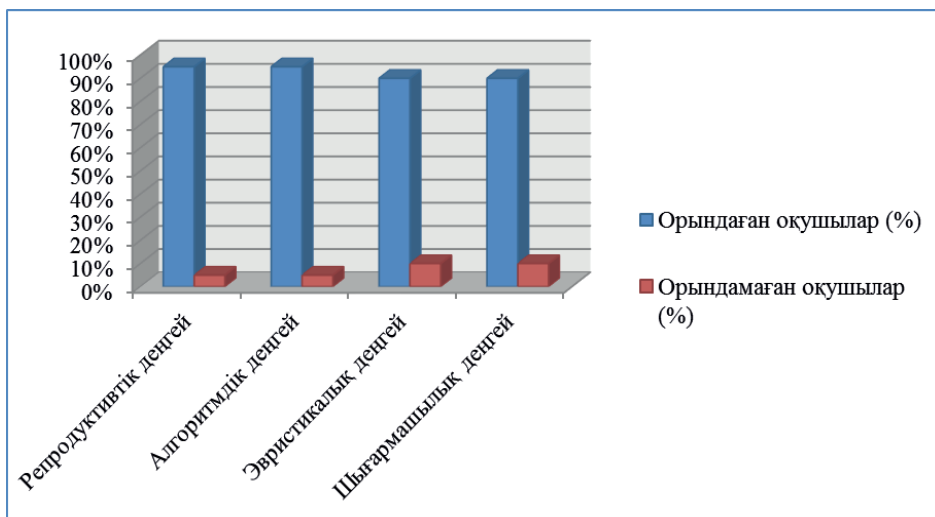
Эсперименттің нәтижелері төмендегідей болды:

5-кесте – Деңгейлік тапсырмалардың орындалу көрсеткіші

Тапсырма деңгейі	Орындаған оқушы саны
I деңгей	19
II деңгей	19
III деңгей	18
IV деңгей	18

1-диаграмма – Деңгейлік тапсырмалардың орындалуы(%)

5-кестеде әрі 1-диаграммада көрсетілгендей, оқушылардың 95%-ы I және II деңгей тапсырмаларын орындаған, екі оқушының III, IV деңгей тапсырмаларын орындай алмау себебі – мәліметті баяу қабылдауы. Сондықтан екі білім алушыға тапсырмалар қайта түсіндіріліп, үй тапсырмасы ретінде беріліп, орындалуы мұқият қадағаланғаны жөн. Өйткені Негізгі орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты бойынша оқушылардың өзін-өзі жетілдіруге талпынуы қарастырылуы тиіс.

Эксперименттің басты мақсаты шығармашылық деңгей тапсырмаларының орындалу сапасын айқындау болғандықтан, білім алушылардың жұмысы критерийлер арқылы тексерілді.

Эссе кіріспе бөлімінің критерийлері:

- авторлардың шығармаларында келтірілген мінез-қасиеттерді қолданады (1);
- маңызды деп білген басқа мінез-қасиетті келтіреді (2).

Эссе негізгі бөлімінің критерийлері:

- мінез-қасиеттерді санамалап жүйелейді, яғни ойды реттейтін қыстырма сөздерді пайдаланады (3);
- мінез-қасиетті таңдаудағы себепті түсіндіреді (4);
- эссе ұсынбасын дәлелдейді (5);

Эссе қорытынды бөлімінің критерийлері:

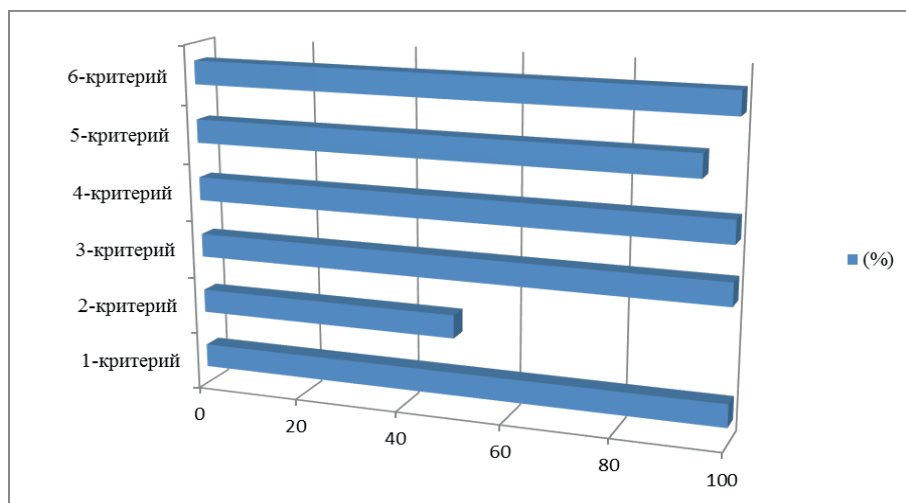
– эссенің кіріспе және негізгі бөліміне сәйкес түрде түйіндеп, қорытынды жазады (6).

Критерийлер диаграммада реттік санмен көрсетілді (2-диаграмма).

6-кесте – Критерийлерге сәйкес орындалуы

Белгіленген критерийлер	Орындаған білім алушылар
Шығармаларда көрсетілген мінез не қасиеттерді пайдалануы	18
Білім алушы маңызды санаған басқа мінез не қасиетті келтіруі	9
Қыстырма сөздерді қолдануы	18
Мінез не қасиетті таңдау себебін көрсетуі	18
Эссе ұсынбасын дәлелмен нақтылауы	17
Эссенің алғашқы екі бөліміне сәйкес түйіндеуі	18

2-диаграмма – Критерийлерге сәйкес орындалуы (%)

«Асыл мінездерді» кіріспе бөлімнің тезисінде оқушылар екі түрлі тәсілмен көрсеткен. Бірінші тәсіл – Жүсіп Баласағұн, Абай Құнанбайұлы өлеңдеріндегі тәсіл. Оқушы жұмысынан мысал: «...талап, еңбек, сабыр, шындық және әділдік». Білім алушы бұл қасиеттерді тезисте зат есім күйінде келтіргенмен, негізгі бөлімде сын есімге айналдырған: талапты, еңбекқор, сабырлы, шыншыл, әділетті. Мұнан оқушылардың жаттығуларды орындау барысында сөздің табын ауыстыру тәсілін меңгергенін байқауға болады.

Екінші тәсіл – Майқы би нақыл сөздеріндегі тәсіл. Оқушы жұмысынан мысал: «...ақылды, шыншыл, әділетті, сабырлы, жомарт». Яғни білім алушы сын есімдерді пайдаланған. Бұл қасиеттер тезисте қалай келтірілсе, негізгі бөлімде сол күйінде жазылған.

Қорыта айтқанда, жалпы білім беретін мектепте тиісті әдіснамаға сәйкес жүргізілген экспериментте оң нәтижеге қол жеткізілді. Өйткені шығармашылық

деңгейдің эссе жазу тапсырмасын орындаған білім алушылардың барлығы автор шығармасында тілге тиек етілген мінез-қасиеттерден ұсынбада пайдаланды; ойын реттеу мақсатында қыстырма сөздерді қолданды; ұсынбада көрсетілген мінез-қасиетті таңдау себептерін эссенің негізгі бөлімінде жаза алды. Оң нәтиже ретінде тағы эссе ұсынбасын дәлелдеуімен, эссенің кіріспе және негізгі бөліміне сәйкес түрде түйіндеп, қорытынды жазуымен негіздеуге болады.

Әрине, эссе жұмысын жазу барысында дәлелді дұрыс дәйектеу, нақыл сөздерден, мақал-мәтелдерден мысалдарды орынды келтіру маңызды-ақ. Десе де, шешімін табуға тиіс басты мәселе құрылымды сақтап, ойды ұсынба бойынша өрбіту болғандықтан, зерттеу экспериментінде сәйкесінше жазба жұмыстың құрылымының сақталуы мен ұсынбаның негізгі және қорытынды бөлімдерінде көрініс табуы тексерілді.

Төртінші деңгейдің тапсырмасын орындаған білім алушылардың төмендегідей жетістіктерін көрсетуге болады:

- шешендік өнердің ақыл-кеңес сөз деген түрін шешендік сөз үлгілері арқылы меңгерді;
- қарапайымнан күрделіге ұстанымына сай түрде құрастырылған төрт деңгейден тұратын тапсырмаларды орындады;
- айтар ойды қыстырма сөздермен реттеудің қаншалықты маңызды екенін ұқты;
- ұсынба эссе құрылымының іргесі екенін түсінді;
- бірнеше сөздің антоним мен синонимдерін үйрену арқылы сөздік қорын байыта түсті.

Қорытынды

Шешендік сөздер – қазақ халқының даналық әлемінің кілті ретінде аға буынның жас ұрпаққа қалдырған мұрасы, рухани құндылықтардың қоры әрі өмірлік тәжірибе негізінде адамшылықтың асыл құндылықтарымен ұштастыра қабылданған, көпшіліктің көңілінен шыққан шешімдердің жиынтығы. Сондықтан шешендік өнер теориясы, шешендік сөз үлгілері жас жеткіншектің бала кезінен қалыптасып келе жатқан шығармашылық ойлау дағдысын дамытуы, қисынды ойлаудың, ретін тауып сөйлеудің амал-тәсілдерін меңгертуі сөзсіз. Қажетті білім мен дағдыны меңгерту үшін ақыл-кеңес сөздің екі түрін оқушыларға шешендік сөз үлгілерінен мысал келтірумен қатар, оларға интерактивті жаттығуларды орындату қажет. Нәтижесінде білім алушылар пайымдау мәтініне жатқызылатын эссенің ұсынбасын, ұсынба негізінде негізгі, қорытынды бөлімдерін жазады. Солайша, эссе құрылымына қатысты оқушылар тап болатын қиындықтардың оңтайлы шешімі табылмақ.

Қорыта айтқанда, жазылым дағдысын қалыптастыруға тірек болатын жазба жұмыстарының бірі ретінде эссе оқушылардың таным көкжиегін кеңейтуге қозғау саларлық байламдармен көмкерілген ойдың ұшқырлығына, сөз мәдениетін қолданудың озық үлгісіне жол ашатын педагогикалық іс-әрекеттің оң нәтижесін көрсетеді. Эссе жазу барысында оқушылардың бойындағы жеке даралық психологиялық өзіндік ерекшеліктер қабілеттіліктер тұрғысынан

көрініс тауып, шығармашылық өнім беретін дағдылардың дұрыс бағытта дамуына көмектеседі. Сонымен қатар, шешендік сөздердің көркемдігін, шешендердің жеті өлшеп, бір кескен тұжырымды ойларын оқыту мақсатына сәйкес бүгінгі күн құндылығы тұрғысынан баға беру, талқылау себебімен білім алушылардың құндылықтар қоры да молая түспек. Action Research әдіснамасына негізделі жүргізілген тәжірибе бойынша шығармашылыққа қатысты деңгей тапсырмасын атқарған оқушылар ақыл-кеңес сөзді көндіру мақсатында қолдануды игерумен бірге, эссенің ұсынбасын кіріспеде нақтылап, негізгі бөлімде әрі қарай өрбітіп, қыстырма сөздермен ойларын реттей алды. Сондықтан шешендік өнер теориясын оқыту негізінде білім алушылардың эссе жазу дағдыларын дамыту тиімді әрі маңызды деп тұжырымдауға болады.

Әдебиеттер

«2023-2024 оқу жылында Қазақстан Республикасының орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы» әдістемелік нұсқау хат. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2023. – 104 б.

«Сыныптар бойынша жазба жұмыстарын жүргізуге қойылатын талаптар» әдістемелік ұсыным – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2022. – 163 б.

5-9-сыныптардың білім алушыларының пәндік және метапәндік дағдыларын дамыту үшін тапсырмалардың алуан типтері мен түрлерін әзірлеу бойынша әдістемелік ұсынымдар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2023. – 48 б.

Arlene Holmes-Henderson, Janja Žrnar and Anne-Grete Kaldahl (2022). Rhetoric, oracy and citizenship: curricular innovations from Scotland, Slovenia and Norway (p. 253). *Literacy*. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/lit.12299>

Malikova A.M., Imanzhusyp R., Rakimzanova S.K. Cultural and value concepts in oratory // Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU. Historical sciences.Philosophy.Religion Series. 2023. – Vol. 142. – No. 1. – С. 211-224. DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7255-2023-142-1-211-224>

Paulien C. Meijer, Ronald A. Beghetto (2020). A review study about creativity in adolescence: Where is the social context? *Thinking Skills and Creativity*. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100702>
Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Афоризмы. – Москва: Эксмо, 2023. – 544с.

Әбу Насыр әл-Фараби. 10 томдық шығармалар жинағы. 5-том. Әлеуметтік философия. Этика. Эстетика. – Астана: Лотос – Астана, 2007. – 304 б.

Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. Зерттеу мен өлеңдер. – Алматы: Атамұра, 2003. – 208 б.

Бартлетт С. Бертон Д. Білім берудегі зерттеулер. Кіріспе. – Алматы, 2020. – 464 б.

Дәдебаев Ж. Шешендік өнер теориясының негіздері: монография. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 286 б.

Керімбекова Б., Мұқанова Ж. Қазақ әдебиеті. Жалпы білім беретін мектептің 6-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2018. – 152 б.

Керімбекова Б., Мұқанова Ж. Қазақ әдебиеті. Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2019. – 256 б.

Кобдикова Ж.У. Технологизация учебного процесса в условиях применения ТТМСО, учебно-методическое пособие для педагогических кадров. – Алматы: Дайыр, 2020. – 381 с.

Қазақ әдеби тілінің сөздігі. Он бес томдық. 4-том. / Құраст.: Н.Әшімбаева, Қ.Рысбергенова, Ж.Манкеева және т.б. – Алматы, 2011. – 752 б.

Қосымова Г. Қазақ шешендік өнерінің негіздері және тілдік танымы. – Алматы, 2005. – 296 б.

Құнанбайұлы А. Шығармаларының екі томдық толық жинағы. – Алматы: «Жазушы», 2020

Қыдыршаев А.С. Шешендіктану: теориясы және практикасы. – Орал, 2012. – 230 б.

Мағыжанов К.І. Рухани уыз. Қазақ балалар фольклоры. – Алматы: Атамұра, 2023. – 272 б.

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K23002023_1#z0

Оразбаева Ф. Тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Қазақ тілі, 2019. – 656 б.

С.Н. Байбеков, С.М. Шормакова, Э.М. Аязбекова. Ұлы Дала көне есептері және оның Бөлтірік шешен шығармашылығындағы көрінісі. // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің ХАБАРШЫСЫ. ФИЛОЛОГИЯ сериясы - BULLETIN of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. PHILOLOGY Series№2 (123)/2018, 64-69бб. <https://bulphil.enu.kz/index.php/main/article/view/586>

Төрөкүл Н. Даланың дара ділмарлары. – Алматы: ЖШС «Қазақстан», 2006. – 592 б.

References

Letter of methodological guidance” on the peculiarities of the educational process in secondary education organizations of the Republic of Kazakhstan in the 2023-2024 academic year”. - Astana: National Bank of the Republic of Kazakhstan named after I. Altynsarin, 2023. – 104 P.

Methodological recommendation “Requirements for writing work by classes” – Astana: National Bank of the Republic of Kazakhstan named after I. Altynsarin, 2022. – P. 163.

Methodological recommendations for the development of a wide variety of types and types of tasks for the development of subject and metaspecific skills of students of grades 5-9. - Astana: National Bank of the Republic of Kazakhstan named after I. Altynsarin, 2023. - 48 p.

Arlene Holmes-Henderson, Janja Žmavc and Anne-Grete Kaldahl (2022). Rhetoric, oracy and citizenship: curricular innovations from Scotland, Slovenia and Norway (p. 253). Literacy. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/lit.12299>

Malikova A.M., Imanzhysyp R., Rakimzanova S.K. Cultural and value concepts in oratory // Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU. Historical sciences.Philosophy.Religion Series. 2023. – Vol. 142. – No. 1 – - pp. 211-224. DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7255-2023-142-1-211-224>

Paulien C. Meijer, Ronald A. Beghetto (2020). A review study about creativity in adolescence: Where is the social context? Thinking Skills and Creativity. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2020.100702>

Aristotle. Ethics. Politics. Rhetoric. Aphorisms. - Moscow: Eksmo, 2023. - 544c.

“I don’t know,” he said. Collection of works in 10 volumes. Volume 5. Social philosophy. Ethics. Aesthetics. - Astana: Lotus-Astana, 2007 – - 304 P.

Baitursynov A. literary critic. Research and poems. - Almaty: Atamura, 2003. - 208 P.

Bartlett S. Burton D. research in education. Introduction. - Almaty, 2020 – - 464 P.

Dadebaev zh.fundamentals of The Theory of Public Speaking: monograph. - Almaty: Kazakh university, 2016 – - 286 P.

Kerimbekova B., Mukanova zh. Kazakh literature. Textbook for the 6th grade of a comprehensive school. - Almaty: School, 2018 – - 152 P.

Kerimbekova B., Mukanova zh. Kazakh literature. Textbook for the 9th grade of a comprehensive school. - Almaty: school, 2019 – - 256 P.

Kobdikova zh. U.technologization of the educational process in the conditions of the introduction of TTMC, a methodological approach for pedagogical personnel. - Almaty: Dayyr, 2020 – - 381 P.

Dictionary of the Kazakh literary language. Fifteen volumes. Volume 4. / Comp.: N. Ashimbayeva, K. Rysbergenova, zh. Mankeeva and others-Almaty, 2011. - 752 P.

Kosmova G. fundamentals of Kazakh oratory and linguistic knowledge. - Almaty, 2005 – - 296 P.

A complete two-volume collection of works by kunanbayuly A. - Almaty: “Writer”, 2020

Kydyrshaev A. S. Chechen studies: theory and practice. - Uralsk, 2012 – - 230 P.

Matyghanov K. I. Ruhani zhangyru. Kazakh children’s folklore. - Almaty: Atamura, 2023. – 272 P.

Address of the head of State K. K. Tokayev to the people of Kazakhstan “economic orientation of just Kazakhstan” https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K23002023_1#z0

Orazbayeva F. problems of Linguistics. - Almaty: Kazakh language, 2019 – - 656 P.

“I Don’t Think So,” She Said. Ancient accounts of the Great Steppe and its reflection in the work of the boltirik Chechen. // Bulletin of L. N. Gumilyov Eurasian National University. Philology series-BULLETIN of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. PHILOLOGY Series№2 (123)/2018, 64-69bb. <https://bulphil.enu.kz/index.php/main/article/view/586>

Turekul N. individual dilemmas of the Steppe. - Almaty: LLP “Kazakhstan”, 2006 – - 592 P.n (Kazakh)

CONTENTS**PEDAGOGY**

E.T. Adylbekova, N.F. Sarsenbieva, K.M. Kulzhataeva WAYS OF EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF ELECTRONIC RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS.....	5
A.A. Azatbakyt, A.M. Kartayeva, A.T. Tamayev ANALYZING AND TEACHING THE PSYCHOLOGY OF CHARACTERS IN THE STORIES OF M. AUEZOV.....	20
L.S. Dzhumanova, A.S. Sagindykova, G.M. Kadyrova FORMATION OF STUDENTS' TEXT READING COMPETENCE IN GERMAN LANGUAGE LESSONS.....	32
D.M. Zharylgapova, A.A. Almagambetova, U.A. Abitayeva DEVELOPMENT OF COMPETENCES OF STUDENTS IN TEACHING PHYSICS BY USING COMPUTER MODELS.....	45
G.G. Ibragimov, A.P. Mynbaeva, K.Zh. Saparbayeva DEVELOPMENT OF ESSAY WRITING SKILLS OF PUPILS BASED ON THE ART OF RHETORIC.....	62
R.Zh. Ismanova, G.K. Akhmetova SPEECH THERAPY AND THE BASICS OF NEUROPSYCHOLOGY.....	79
L. Kazykhankyzy, D. Babakhanova FUTURE ENGLISH TEACHERS' USE OF SELF-REGULATED LEARNING STRATEGIES IN DEVELOPING LANGUAGE PROFICIENCY.....	96
B.D. Karbozova, M. Imankulova, A. B. Shormakova FORMATION OF CREATIVE THINKING SKILLS IN THE STUDY OF THE KAZAKH LANGUAGE.....	109
G.T. Kurbankulova, A.S. Stambekova WAYS TO PREPARE FUTURE PRIMARY EDUCATION TEACHERS FOR INSTILLING NATIONAL VALUES IN THE STUDENTS.....	120
G. Kozhasheva, A.A. Bazhi, M.I. Yesenova, L. Nassir METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING STUDENTS' ACADEMIC ACHIEVEMENTS IN MATHEMATICS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION OF EDUCATION.....	134

U.S. Marchibayeva

DEVELOPMENT OF ADAPTIVE PHYSICAL CULTURE AND SPORTS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: PEDAGOGICAL CHALLENGES AND RESEARCH PROSPECTS.....148

R.Zh. Mrzabayeva, N.M. Abdulkadyrov, G.U. Akhmetshina

INCREASING SUBJECT COMPETENCE AT THE BERLIN CONGRESS ON OTTO VON BISMARCK'S POLITICAL POSITIONS IN RELATION TO THE OTTOMAN EMPIRE.....165

A.N. Omarov, O. Kozhabergen, G.R. Kurmasheva

PRACTICE-ORIENTED TEACHING OF STUDENTS AT THE UNIVERSITY.....185

A.A. Seitaliyeva, N.T. Shyndaliyev, A.Sh. Barakova

TRAINING OF FUTURE TEACHING STAFF IN THE CONTEXT OF DUAL EDUCATION.....197

G. Tanabayeva, A. Boranbayeva

WAYS TO DEVELOP THE VOCABULARY OF CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES OF PRESCHOOL AGE THROUGH FAIRY TALES.....210

A.K. Urazova, G. A. Tuyakbaev, K.T. Kudaibergenova

EFFECTIVE METHODS OF TEACHING THE EPISTOLOGICAL HERITAGE OF ABDILDA TAZHIBAEV.....227

G. Utemissova, A. Alimbekova, A. Bulshekbayeva

THE RELATIONSHIP BETWEEN CYBERBULLYING AND AGGRESSIVE VICTIMIZATION.....241

Sh.Sh. Khamzina, A.M. Utilova, T.Zh. Shakenova

EFFECTIVENESS OF THE MENTORING SYSTEM IN SCHOOLS.....257

ECONOMICS

G.Y. Amalbekova, A.N. Narenova, S.B. Nauryzkulova

GLOBAL POULTRY MARKET: CURRENT DEVELOPMENT TRENDS AND EXPORT POTENTIAL OF KAZAKHSTAN.....276

K.T. Auyezova, Zh.M. Bulakbay, A.A. Zhakupov

PROJECT MANAGEMENT IN THE STRATEGIC PLANNING OF ENERGY INDUSTRY ENTERPRISES.....295

A.Yelubayeva, Ceslovas Christauskas INCREASING THE HUMAN RESOURCES POTENTIAL OF STATE AUDIT BODIES AS A BASIS FOR IMPROVING THE EFFICIENCY AUDIT MECHANISM.....	307
A.M. Yessirkepova, R.K. Niyazbekova, D.M. Makhmud RESEARCH OF THE ACTIVITIES OF PEASANT FARMS IN KAZAKHSTAN IN THE CONTEXT OF EFFECTIVE ENERGY CONSUMPTION.....	318
Sh.A. Zhumadilla, M.R. Sikhimbayev, D.R. Sikhimbayeva STATE REGULATION OF SUBSOIL USE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: ECOLOGY AND INNOVATIONS.....	330
A.S. Karbozova, A.Z. Bukharbayeva, G.B. Duzelbaeva THEORETICAL ASPECTS OF THE ECONOMIC MECHANISM OF AGRICULTURAL PRODUCTION MANAGEMENT.....	345
T. Kuangaliyeva, Zh. Yerzhanova, G. Mukasheva SHEEP BREEDING IN KAZAKHSTAN: CHALLENGES OF MODERN DEVELOPMENT.....	359
A. Makenova, A. Oralbayeva, A.Kizimbayeva SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF KAZAKHSTAN: CURRENT STATE.....	374
J.K. Romazanov, T.J. Niyazov, T.A. Karipov PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE CREDIT MARKET N KAZAKHSTAN.....	389
L.M. Shayakhmetova, A.M.Kurmanov, S.T. Aitimova IMPROVEMENT OF OCCUPATIONAL SAFETY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: ASSESSMENT OF PROFESSIONAL RISKS AND STRATEGIES FOR ACCIDENT INSURANCE IN THE WORKPLACE.....	401

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

Э.Т. Адылбекова, Н.Ф. Сарсенбиева, К.М. Құлжатаева ЭЛЕКТРОНДЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ОҚУ ҮДЕРІСІНЕ ТИІМДІ ЕНГІЗУ ЖОЛДАРЫ.....	5
А.А. Азатбақыт, А.М. Картаева, А.Т. Тамаев М. ӘУЕЗОВ ӘНГІМЕЛЕРІНДЕГІ КЕЙІПКЕР ПСИХОЛОГИЯСЫН ТАЛДАП ОҚЫТУ.....	20
Л.С. Жұманова, А.С. Сағындықова, Г.М. Қадырова НЕМІС ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ МӘТІНДІ ОҚУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	32
Д.М. Жарылғапова, А.А. Алмагамбетова, У.А. Абитаева КОМПЬЮТЕРЛІК МОДЕЛДЕРДІ ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ФИЗИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	45
Г.Г. Ибрагимов, А.П. Мыңбаева, Қ.Ж. Сапарбаева ШЕШЕНДІК ӨНЕР НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭССЕ ЖАЗУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ.....	62
Р.Ж. Исманова, Г.К. Ахметова ЛОГОПЕДИЯ ЖӘНЕ НЕЙРОПСИХОЛОГИЯ НЕГІЗДЕРІ.....	79
Л. Қазыханқызы, Д. Бабаханова БОЛАШАҚ АҒЫЛШЫН ТІЛІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ БІЛІМ АЛУДА ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ АРҚЫЛЫ ТІЛДІК ҚАБІЛЕТІН ДАМУ.....	96
Б.Д. Карбозова, М. Иманқұлова, А.Б. Шормақова ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОЙЛАУ ДАҒДЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	109
Г.Т. Курбанқұлова, Ә.С. Стамбекова БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ БІЛІМ ПЕДАГОГТЕРІН ОҚУШЫЛАРДЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚҚА БАУЛУҒА ДАЯРЛАУ ЖОЛДАРЫ.....	120

Г.О. Кожашева, А.А. Бажи, М.И.Есенова, Л. Нәсір
 БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ
 МАТЕМАТИКА ПӘНІНЕН ОҚУ ЖЕТІСТІГІН БАҒАЛАУДЫҢ
 ӘДІСТЕМЕЛІК ТӘСІЛДЕРІ.....134

Ұ.С. Марчибаева
 ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ
 БЕЙІМДІК ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МЕН СПОРТТЫ ДАМУЫ:
 ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МІНДЕТТЕР МЕН ЗЕРТТЕУ БОЛАШАҒЫ.....148

Р.Ж. Мрзабаева, Н.М. Абдукадыров, Г.У. Ахметшина
 БЕРЛИН КОНГРЕСІНДЕ ОТТО ФОН БИСМАРКТИҢ ОСМАН
 ИМПЕРИЯСЫНА ҚАТЫСТЫ САЯСИ ҰСТАНЫМДАРЫ ТУРАЛЫ ПӘНДІК
 ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ АРТТЫРУ.....165

А.Н. Омаров, О. Қожаберген, Г.Р. Құрмашева
 УНИВЕРСИТЕТТЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫ ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТТАП
 ОҚЫТУ.....185

А.А. Сейталиева, Н.Т. Шындалиев, А.Ш. Баракова
 ДУАЛДЫ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
 КАДРЛАРДЫ ДАЯРЛАУ.....197

Г.Т. Танабаева, А.Р. Боранбаева
 МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ЗЕРДЕ БҰЗЫЛЫСТАРЫ БАР БАЛАЛАРДЫҢ
 СӨЗДІК ҚОРЫН ЕРТЕГІЛЕР АРҚЫЛЫ ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ.....210

А.К. Уразова, Ғ.Ә. Тұяқбаев, К.Т. Құдайбергенова, А. Жолмаханова
 ӘБДІЛДА ТӘЖІБАЕВТЫҢ ЭПИСТОЛЯРЛЫҚ МҰРАСЫН ОҚЫТУДЫҢ
 ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ.....227

Г.У. Утемисова, А.А. Алимбекова, А.И. Булшекбаева
 КИБЕРБУЛЛИНГ ПЕН АГРЕССИВТІ ЖӘБІРЛЕНУШІНІҢ МІНЕЗ-
 ҚҰЛҚЫНЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ.....241

Ш.Ш. Хамзина, А.М. Утилова, Т.Ж. Шакенова
 МЕКТЕПТЕРДЕГІ ТӘЛІМГЕРЛІК ЖҮЙЕНІҢ ТИІМДІЛІГІ.....257

ЭКОНОМИКА

Г.Е. Амалбекова, А.Н. Наренова, С.Б. Наурызқұлова
 ӘЛЕМДІК ҚҰС ЕТІ НАРЫҒЫ: ҚАЗІРГІ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯСЫ ЖӘНЕ
 ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭКСПОРТТЫҚ ӘЛЕУЕТІ.....276

К.Т. Ауезова, Ж.М. Бұлақбай, А.А. Жакупов
ЭНЕРГЕТИКА САЛАСЫНДАҒЫ КӘСПОРЫНДАРДЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ
ЖОСПАРЛАУДАҒЫ ЖОБАЛАРДЫ БАСҚАРУ.....295

А. Елубаева, Чесловас Кристаускас
МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ОРГАНДАРЫНЫҢ КАДРЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН
АРТТЫРУ ТИІМДІЛІК АУДИТІНІҢ ТЕТІГІН ЖЕТІЛДІРУ НЕГІЗІ
РЕТІНДЕ.....307

А.М. Есиркепова, Р.К. Ниязбекова, Д.М. Махмуд
ТИІМДІ ЭНЕРГИЯ ТҰТЫНУ КОНТЕКСІНДЕ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАРУА
ҚОЖАЛЫҚТАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ЗЕРТТЕУ.....318

Ш.А. Жұмадилла, М.Р. Сихимбаев, Д.Р. Сихимбаева
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖЕР ҚОЙНАУЫН ПАЙДАЛАНУДЫ
МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ: ЭКОЛОГИЯ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛАР.....330

А.С. Карбозова, А.Ж. Бұхарбаева, Г.Б. Дузельбаева
АУЫЛШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНДІРІСІН БАСҚАРУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ
МЕХАНИЗМІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....345

Т. Куангалиева, Ж.Ержанова, Г. Мукашева
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОЙ ШАРУАШЫЛЫҒЫ: ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ДАМУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ.....359

А.А. Макенова, А.К. Оралбаева, А. Кизимбаева
ҚАЗАҚСТАННЫҢ АУЫЛДЫҚ АУМАҚТАРЫНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫ:
ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ.....374

Ж.К. Ромазанов, Т.Ж. Ниязов, Т.А. Карипов
ҚАЗАҚСТАННЫҢ КРЕДИТТІК НАРЫҒЫН ДАМУ
ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ.....389

Л.М. Шаяхметова, А.М. Курманов, Ш.Т. Айтимова
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЕҢБЕКТІ ҚОРҒАУДЫ ЖЕТІЛДІРУ:
КӘСПТІК ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАҒАЛАУ ЖӘНЕ ӨНДІРІСТЕГІ ЖАЗАТАЙЫМ
ОҚИҒАЛАРДАН САҚТАНДЫРУ СТРАТЕГИЯСЫ.....401

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

Э.Т. Адылбекова, Н.Ф. Сарсенбиева, К.М. Кулжатаева СПОСОБЫ ЭФФЕКТИВНОГО ВНЕДРЕНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ РЕСУРСОВ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС.....	5
А.А. Азатбакыт, А.М. Картаева, А.Т. Тамаев АНАЛИЗ И ОБУЧЕНИЕ ПСИХОЛОГИИ ПЕРСОНАЖЕЙ РАССКАЗОВ М. АУЭЗОВА.....	20
Л.С. Джуманова, А.С. Сагиндыкова, Г.М. Кадырова ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНЦИИ ЧТЕНИЯ ТЕКСТОВ СТУДЕНТАМИ НА ЗАНЯТИЯХ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА.....	32
Д.М. Жарылгапова, А.А. Алмагамбетова, У.А. Абитаева РАЗВИТИЕ КОМПЕТЕНЦИЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ В ПРЕПОДАВАНИИ ФИЗИКИ ПУТЕМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ МОДЕЛЕЙ.....	45
Г.Г. Ибрагимов, А.П. Мынбаева, К.Ж. Сапарбаева РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ НАПИСАНИЯ ЭССЕ У УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВА РИТОРИКИ.....	62
Р.Ж. Исманова, Г.К. Ахметова ЛОГОПЕДИЯ И ОСНОВЫ НЕЙРОПСИХОЛОГИИ.....	79
Л. Казыханкызы, Д. Бабаханова ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СТРАТЕГИЙ САМОРЕГУЛИРОВАНИЯ В РАЗВИТИИ ЯЗЫКОВОГО МАСТЕРСТВА БУДУЩИМИ УЧИТЕЛЯМИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	96
Б.Д. Карбозова, М. Иманкулова, А.Б. Шормакова ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ПРИ ИЗУЧЕНИИ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА.....	109
Г.Т. Курбанкулова, А.С. Стамбекова СПОСОБЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ К ФОРМИРОВАНИЮ У УЧАЩИХСЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЕЙ.....	120

Г.О. Кожашева, А.А. Бажи, М.И. Есенова, Л. Насир МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ УЧАЩИХСЯ ПО МАТЕМАТИКЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ.....	134
У.С. Марчибаева РАЗВИТИЕ АДАПТИВНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЙ....	148
Р.Ж. Мрзабаева, Н.М. Абдукадыров, Г.У. Ахметшина ПОВЫШЕНИЕ ПРЕДМЕТНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ О ПОЛИТИЧЕСКИХ ПОЗИЦИЯХ ОТТО ФОН БИСМАРКА В ОТНОШЕНИИ ОСМАНСКОЙ ИМПЕРИИ НА БЕРЛИНСКОМ КОНГРЕССЕ.....	165
А.Н. Омаров, О. Кожаберген, Г.Р. Курмашева ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ СТУДЕНТОВ В УНИВЕРСИТЕТЕ.....	185
А.А. Сейталиева, Н.Т. Шындалиев, А.Ш. Баракова ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ В УСЛОВИЯХ ДУАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	197
Г.Т. Танабаева, А.Р. Боранбаева СПОСОБЫ РАЗВИТИЯ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ИНТЕЛЛЕКТА ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ЧЕРЕЗ СКАЗКИ.....	210
А.К. Уразова, Г.А. Туякбаев, К.Т. Кудайбергенова ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ЭПИСТОЛОГИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ АБДИЛЬДЫ ТАЖИБАЕВА.....	227
Г.У. Утемисова, А.А. Алимбекова, А.И. Булшекбаева ВЗАИМОСВЯЗЬ КИБЕРБУЛЛИНГА И АГРЕССИВНОГО ВИКТИМНОГО ПОВЕДЕНИЯ.....	241
Ш.Ш. Хамзина, А.М. Утилова, Т.Ж.Шакенова ЭФФЕКТИВНОСТЬ СИСТЕМЫ НАСТАВНИЧЕСТВА В ШКОЛАХ.....	257
ЭКОНОМИКА	
Г.Е. Амалбекова, А.Н. Наренова, С.Б. Наурызкулова МИРОВОЙ РЫНОК МЯСА ПТИЦЫ: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ И ЭКСПОРТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ КАЗАХСТАНА.....	276

К.Т. Ауезова, Ж.М. Булакбай, А.А. Жакупов ПРОЕКТНОЕ УПРАВЛЕНИЕ В СТРАТЕГИЧЕСКОМ ПЛАНИРОВАНИИ ПРЕДПРИЯТИЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ.....	295
А. Елубаева, Чесловас Кристаускас ПОВЫШЕНИЕ КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА КАК ОСНОВА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕХАНИЗМА АУДИТА ЭФФЕКТИВНОСТИ.....	307
А.М. Есиркепова, Р.К. Ниязбекова, Д.М. Махмуд ИССЛЕДОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВ В КАЗАХСТАНЕ В КОНТЕКСТЕ ЭФФЕКТИВНОГО ЭНЕРГОПОТРЕБЛЕНИЯ.....	318
Ш.А. Жумадилла, М.Р. Сихимбаев, Д.Р. Сихимбаева ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ НЕДРОПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ЭКОЛОГИЯ И ИННОВАЦИИ.....	330
А.С. Карбозова, А.Ж. Бухарбаева, Г.Б. Дузельбаева ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМ ПРОИЗВОДСТВОМ.....	345
Т. Куангалиева, Ж. Ержанова, Г. Мукашева ОВЦЕВОДСТВО КАЗАХСТАНА: ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОГО РАЗВИТИЯ.....	359
А.А. Макенова, А.К. Оралбаева, А. Кизимбаева УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ КАЗАХСТАНА: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ.....	374
Ж.К. Ромазанов, Т.Ж. Ниязов, Т.А. Карипов ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КРЕДИТНОГО РЫНКА КАЗАХСТАНА.....	389
Л.М. Шаяхметова, А. М. Курманов, Ш.Т. Айтимова СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОХРАНЫ ТРУДА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ОЦЕНКА ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ РИСКОВ И СТРАТЕГИИ СТРАХОВАНИЯ ОТ НЕСЧАСТНЫХ СЛУЧАЕВ НА ПРОИЗВОДСТВЕ....	401

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Директор отдела издания научных журналов НАН РК *А. Ботанқызы*

Редакторы: *Д.С. Аленов, Ж.Ш. Әден*

Верстка на компьютере *Г.Д. Жадыранова*

Подписано в печать 29.05.2024.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

46,0 п.л. Тираж 300. Заказ 5.